

політики та прогресивний розвиток енергетичного права Європейського Союзу.

1. *Cross E. D.* EU Energy Law. The Treaty Framework // Energy Law in Europe / C. Redgwell, M. Roggenkamp et al. (eds). 2nd edition. — N.Y.: Oxford University Press, 2007.
2. *Directive 98/30/EC* of the European Parliament and of the Council of 22 June 1998 concerning common rules for the internal market in natural gas [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://eur-lex.europa.eu/>>.
3. *Directive 96/92/EC* of the European Parliament and of the Council of 19 December 1996 concerning common rules for the internal market in electricity [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://eur-lex.europa.eu/>>.
4. *Directive 2003/54/EC* of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in electricity [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://eur-lex.europa.eu/>>.
5. *Delvaux M. B.* EU Energy Law. Electricity Market Legislation // Energy Law in Europe / C. Redgwell, M. Roggenkamp et al. (eds). 2nd edition. — N.Y.: Oxford University Press, 2007.

Перемот Сергій Володимирович,
здобувач відділу міжнародного права
та порівняльного правознавства
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

Екстратериторіальна юрисдикція в конкурентному праві ЄС: тенденції розвитку та висновки для України

На основі порівняння стандартів конкурентного права ЄС та США аналізується зміст двох основних моделей здійснення екстратериторіальної юрисдикції — «доктрини впливу» та «принципу об'єктивної територіальної юрисдикції». Висвітлено тенденції еволюційного розвитку цих моделей та сформульовано пропозиції щодо стандарту здійснення екстратериторіальної юрисдикції, який може бути використаний в національному конкурентному праві України.

Ключові слова: доктрина впливу, екстратериторіальна юрисдикція держави, юрисдикційне балансування, принцип об'єктивної територіальної юрисдикції, конкурентне право.

З точки зору сучасного міжнародного права, екстратериторіальна юрисдикція держави не ставиться під сумнів. Водночас, визнаючи за державою такого роду юрисдикцію, міжнародне право також формулює ряд загальних вимог, яким має відповідати здійснення державою екстратериторіальної юрисдикції. З одного боку, міжнародне право виходить з того, що екстратериторіальна юрисдикція держави може бути здійснена в будь-якому випадку, який не підпадає під дію «встановленої в міжнародному праві заборони», і в цьому сенсі визнає за державою досить широку

дискрецію як щодо самої можливості здійснення екстратериторіальної юрисдикції, так і щодо обрання моделей її здійснення¹.

Найбільший розвиток феномен екстратериторіальної юрисдикції держави отримав у сфері конкурентного права. З огляду на інтенсифікацію економічних взаємозв'язків між державами в системі глобалізованої світової економіки певні дії, вчинені на території однієї держави, можуть здійснювати вплив на економічну ситуацію на ринках цілої низки інших держав. Реакцією на це стало формування та запровадження в національну практику стандартів здійснення екстратериторіальної юрисдикції у сфері конкурентного права, здатних принаймні певною мірою захистити внутрішній ринок держави від шкідливого зовнішнього впливу.

Проте розвиток таких стандартів зазнає впливу двох взаємовиключних тенденцій. З одного боку, національна практика йде шляхом пошуку достатньо широкої моделі здійснення екстратериторіальної юрисдикції для ефективного захисту внутрішнього ринку. З іншого боку, застосування юрисдикційних стандартів, що не вимагають чіткого та тісного зв'язку між дією, щодо якої здійснюється юрисдикція, та регулюючою державою, потенційно веде до складних юрисдикційних конфліктів. Інакше кажучи, пошук належного стандарту здійснення екстратериторіальної юрисдикції є пошуком певного компромісу між ефективністю моделі екстратериторіальної юрисдикції та припустимими, з точки зору міжнародного права, межами, в яких юрисдикція може бути здійснена.

Ці тенденції найбільш яскраво можуть бути проілюстровані на прикладі двох основних моделей здійснення екстратериторіальної юрисдикції, використовуваних у сфері конкурентного права. Перша, відносно широкий стандарт, являє собою так звану «доктрину впливу» і використовується в конкурентному праві США. Інший стандарт, «принцип об'єктивної територіальної юрисдикції», застосовується в конкурентному праві ЄС. Цей стандарт, обсяг якого досить широкий для здійснення ефективного захисту національного ринку, водночас є більш поміркованим і тому дає менше підстав для юрисдикційних конфліктів, з точки зору міжнародного права.

Доктрина впливу була сформульована в США у рішенні, винесеному в справі *Alcoa* [2]. В цьому рішенні американський суд констатував, що «... усталеним є правило... щодо того, що будь-яка держава може поширити відповідальність [на підставі свого національного права] навіть щодо осіб, що не перебувають в її підданстві, за дії, вчинені за межами її території, які [разом з тим] мають такі наслідки в межах її території, які держава вважає забороненими...» [2, с. 443]. Хоча в практиці різних країн безпосередній зміст доктрини впливу може дещо відрізнятись, критерій «впливу» дії на ситуацію в межах території держави, як основний фактор визнання національної юрисдикції в певній справі, є базовим для цієї доктрини. На

¹ Щодо виникнення такого підходу в міжнародному праві див.: [1].

відміну від інших стандартів екстратериторіальної юрисдикції, згідно з якими вимагається певний рівень територіального зв'язку між дією та регулюючою державою, ця доктрина не вимагає жодного іншого зв'язку між дією та регулюючою державою, крім, власне, наявності впливу. З огляду на це доктрина впливу потенційно припускає досить широке екстратериторіальне застосування національного конкурентного права. Вона дає змогу поширити його як на дії, вчинені поза межами регулюючої країни, які, однак, безпосередньо спрямовані на спричинення певних наслідків в її межах [2, с. 443], так і на ті дії, метою яких не було здійснення певного впливу на ситуацію в межах регулюючої держави але які, проте, здійснюють такий вплив [3, с. 294]. З іншого боку, такі надзвичайно широкі можливості здійснення національної юрисдикції відповідно до доктрини впливу є досить спірними, з точки зору міжнародного права. Тому, як наслідок, узгодження цієї доктрини з вимогами загального міжнародного права вимагає введення додаткових критеріїв, що обмежують суб'єктивну дискрецію та дозволяють застосування національної юрисдикції лише в тих випадках, які мають досить тісний та об'єктивний зв'язок з регулюючою державою¹.

У цьому сенсі досить показовим є підхід, використовуваний в ЄС для здійснення екстратериторіальної юрисдикції у сфері конкурентного права. Хоча в більш ранньому рішенні, винесеному у справі *Béguelin* [5], Європейський Суд побічно вказав на доктрину впливу як на можливу підставу для здійснення екстратериторіальної юрисдикції Співтовариства, його подальша практика пішла принципово іншим шляхом [5, пар. 10–11]. Історично в конкурентному праві ЄС загалом було застосовано дві моделі здійснення екстратериторіальної юрисдикції, жодна з яких не пов'язана з рішенням у справі *Béguelin* та (принаймні формально) не використовує доктрину впливу в якості юрисдикційної бази.

Першою моделлю екстратериторіальної юрисдикції, фактично використаною в конкурентному праві ЄС, є так звана «доктрина єдиного економічного утворення» (*single economic entity doctrine*). Вона була сформульована в рішенні, винесеному в справі *Dyestuffs* [6] і виходить з ототожнення, для цілей поширення юрисдикції, пов'язаних певним рівнем контролю дочірньої та материнської компаній та їх кваліфікації в якості «єдиного економічного утворення»². Завдяки такого роду ототожненню декілька формально окремих юридичних осіб розглядаються як єдиний суб'єкт для цілей застосування конкурентного права, через відсутність у дочірніх («підконтрольних») компаній можливості самостійно визначати зміст своєї поведінки на ринку. Відповідно до цієї моделі в тих випадках, коли дочірня компанія знаходиться в межах Співтовариства (в той час як материнська — ні), на неї може бути покладена юридична відповідальність за дії ма-

¹ Щодо критики доктрини впливу див., зокрема: [4, с. 192–193].

² Подібне ототожнення через взаємовідносини контролю використовується також у концепції «пов'язаних осіб», якою оперує Закон України «Про захист економічної конкуренції» (див. ст. 1).

теринської компанії, зокрема ті, що вчинені поза межами ЄС¹. Відповідно, з формальної точки зору, ця модель поширює юрисдикцію на суб'єкта (єдине економічне утворення), який принаймні частково перебуває на території регулюючої держави. З іншого боку, в силу специфіки передбаченого нею тесту, ця модель припускає лише досить обмежене застосування, оскільки вимагає перебування принаймні одного з учасників «єдиного економічного утворення» на території регулюючої держави.

Пізніша модель, яка запровадила новий юрисдикційний стандарт, була сформульована в рішенні у справі *Wood Pulp I* [8]. Ця модель, яка нині є основною в конкурентному праві ЄС, в якості юрисдикційного базису оперує принципом об'єктивної територіальної юрисдикції. Відповідно до неї екстратериторіальне застосування конкурентного права ЄС можливе тоді, коли певна дія (порушення) принаймні частково була реалізована («імплементована») на території Співтовариства. Незважаючи на аргументи щодо необхідності та доцільності зміни юрисдикційного стандарту та переходу до використання, в якості його основи, доктрини впливу², конкурентне право Співтовариства, з формальної точки зору, не вийшло за межі принципу об'єктивної територіальної юрисдикції³.

У конкурентному праві ЄС процес еволюційного розвитку моделі здійснення екстратериторіальної юрисдикції є не чим іншим, як пошуком дійового стандарту, що дав би змогу забезпечити достатньо ефективний захист конкуренції на внутрішньому ринку Співтовариства від негативного впливу ззовні. Водночас у конкурентному праві ЄС пошук такого адекватного стандарту пішов шляхом використання досить поміркованих моделей, які, принаймні формально, залишаються тісно пов'язаними з територіальною природою юрисдикції держави. Принцип об'єктивної територіальної юрисдикції, який залишається основним стандартом для здійснення екстратериторіальної юрисдикції в конкурентному праві ЄС, є менш спірним, з точки зору міжнародного права, аніж використовувана в конкурентному праві США доктрина впливу.

Концептуально відмінність між доктриною впливу та принципом об'єктивної територіальної юрисдикції полягає в природі та характері зв'язку, необхідного для здійснення екстратериторіальної юрисдикції на підставі кожної з цих моделей. Доктрина впливу припускає здійснення юрисдикції вже тоді, коли певна дія пов'язана з регулюючою державою

¹ В якості інших прикладів застосування доктрини єдиного економічного утворення див.: [7, 11]

² Див. позицію Генерального Адвоката Дармона, висловлену ним при розгляді справи *Wood Pulp* (Opinion of Mr Advocate General Darmon delivered on 25 May 1988 in Joined cases 89, 104, 114, 116, 117 and 125 to 129/85) [8].

³ Принцип об'єктивної територіальної юрисдикції в конкурентному праві ЄС перетворився на модель, що наближається за своїм методологічним апаратом до доктрини впливу, зокрема в частині тлумачення критерію «імплементованості» правопорушення на території ЄС, сформульованого безпосередньо в рішенні *Wood Pulp*. Цей стандарт досить широкий і потенційно припускає кваліфікацію правопорушення як «імплементованого» на території ЄС навіть тоді, коли дія, фактично вчинена на території ЄС, має досить віддалений зв'язок з відповідним правопорушенням.

лише в силу «впливу», який вона здійснює на ситуацію в межах території регулюючої держави. В свою чергу, принцип об'єктивної територіальної юрисдикції вимагає, аби принаймні частина дії, щодо якої здійснюється екстратериторіальна юрисдикція, була здійснена на території регулюючої держави. В цьому сенсі принцип об'єктивної територіальної юрисдикції передбачає вужче коло можливих випадків здійснення екстратериторіальної юрисдикції, проте він також вимагає більш тісного зв'язку між дією, щодо якої здійснюється юрисдикція, та регулюючою державою.

Водночас на практиці досить чітко концептуальне розрізнення між стандартами цих двох моделей значною мірою було нівельоване. З одного боку, ст. 101 (колишня ст. 81) Договору про функціонування ЄС забороняє вчинення дій, що «можуть вплинути» на ситуацію на внутрішньому ринку ЄС і в цьому сенсі імпліцитно вводить критерій впливу до складу правопорушення в сфері конкурентного права та, як наслідок, до контексту юрисдикційного аналізу [9, р. 205]. З іншого боку, в рішенні, винесеному у справі *Gencor* [10], принаймні в такому специфічному сегменті конкурентного права ЄС, як правила, що регулюють здійснення злиттів та поглинань, обсяг доктрини об'єктивної територіальної юрисдикції було істотно розмито. В цьому рішенні Суд (формально застосовуючи стандарт *Wood Pulp*) визнав, що поширення екстратериторіальної юрисдикції Співтовариства щодо здійсненого за його межами злиття, з точки зору міжнародного права, виправдане вже тоді, коли «можна передбачити, що [таке] пропонуване злиття матиме безпосередній та значний вплив в межах Співтовариства» [10, пар. 90]. У такий спосіб у *Gencor* стандарт об'єктивної територіальної юрисдикції в розумінні *Wood Pulp*, що вимагав «імплементатції» правопорушення, було трансформовано в модель, близьку за своїм змістом та обсягом до доктрини впливу.

Ці тенденції можуть бути певною мірою використані для організації практики екстратериторіального застосування конкурентного права України. Ст. 2 Закону України «Про захист економічної конкуренції» поширює його застосування на всі дії, що «впливають чи можуть вплинути на економічну конкуренцію на території України». Як видно, це правило оперує доктриною впливу в якості основного юрисдикційного стандарту і дозволяє здійснення екстратериторіального застосування конкурентного права за наявності певного «впливу» (фактично здійсненого чи потенційно можливого) дії на конкуренцію в межах національного ринку, але не вимагає здійснення (навіть часткової) такої дії на території України.

З іншого боку, стандарт екстратериторіальної юрисдикції у конкурентному праві ЄС виходить з тлумачення ст. 101 Договору, що, як і ст. 2 Закону України «Про захист економічної конкуренції», застосовується щодо дій, які «мають вплив» на конкуренцію на внутрішньому ринку Співтовариства. Ця практика, принаймні потенційно, дає змогу застосувати в конкурентному праві України стандарт екстратериторіальної юрисдикції, який оперує принципом об'єктивної територіальної юрисдикції. Адже ця

концепція є більш придатною для уникнення юрисдикційних конфліктів, з точки зору міжнародного права. Водночас ця модель є досить широкою для того, аби поширити дію національного конкурентного права на більшість випадків, які насправді можуть мати шкідливий вплив на конкуренцію в межах внутрішнього ринку України.

1. *The Case of the SS «Lotus»* (France v. Turkey), Judgment No. 9 of 7 September 1927, (1928) P.C.I.J. Reports Series A. No. 10.
2. *United States v. Aluminum Co. of America* (Alcoa), 148 F.2d 416 (2d Cir. 1945).
3. *Van der Esch B. Some Aspects of 'Extra-Territorial' Infringement of EEC Competition Rules* // Antitrust and trade policy in the United States and the European Community: 1985 (12th Annual Proceedings of the Fordham Corporate Law Institute (B. Hawk ed.). — New York: Matthew Bender Publishing, 1986.
4. *Gerber D. Beyond Balancing: International Law Restraints on the Reach of National Laws* // Yale Journal of International Law. — 1984-85. — Vol. 10.
5. *Case 22/71 Béguelin v GL Import Export* // European Court Review. — 1971.
6. *Case 48/69 Imperial Chemical Industries Ltd. v Commission of the European Communities* (Dyestuffs) // European Court Review. — 1972.
7. *Case 6/72 Europemballage Corporation and Continental Can Company Inc. v Commission of the European Communities* // European Court Review. — 1973.
8. *A. Ahlstrom Osakeyhtiö and others v Commission of the European Communities* // European Court Review. — 1988.
9. *Whatstein L. Extraterritorial Application of EC Competition Law — Comments and Reflections* // Israeli Law Review. — 1992. — Vol. 26.
10. *T-102/96 Gencor Ltd v Commission of the European Communities* // European Court Review. — 1997.
11. *Joined cases 6 and 7/73 Istituto Chemioterapico Italiano SpA & Commercial Solvents Corp. v. E.C. Commission* // European Court Review. — 1974.

Петрик Вадим Олександрович,
аспірант економіко-правового факультету
Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

Петрик Світлана Петрівна,
кандидат біологічних наук,
Інститут екологічної освіти Нідерландів

Розвиток законодавства ЄС щодо розміщення продуктів харчування, що містять ГМО, походження яких невідоме

У країнах ЄС є закони щодо розміщення на ринку продуктів харчування, які містять генетично модифіковані організми (ГМО). Ці продукти і добавки повинні маркуватися як ГМ, щоб їх вибір споживачами був свідомим. Але існує проблема змішування ГМО, походження яких невідоме. Про те, як регулює такі питання законодавство ЄС, і йдеться в статті.

Ключові слова: свобода вибору споживачів, генетично модифіковані організми, non-ГМО, сертифікація продукції.